

**КИЧИК БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ ТАҲЛИЛИ****Рахмонов Нодиржон Рахмонжон ўғли**

Қўқон университети Бизнес кафедраси ўқитувчиси

**Жўраев Асадбек Анваржон ўғли**

Қўқон университети, “Молия” йўналиши талабаси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6637945>

**Аннотатсия.** Ҳозирги кунда компанияларнинг Саноат 4.0 га ўтиши долзарб масалалардан бири бўлмоқда. Кичик бизнес фаолиятини рақамлаштириш ҳам шулар жумласидандир. Мазкур мақолада кичик бизнес ва тадбиркорликнинг моҳияти, унга қўйиладиган талаблар, чегаралари, ишлаб чиқариш корхоналари учун Саноат 4.0 дастури доирасида ахборот технологияларининг ўрни, афзалликлари ва ишлаб чиқаришда қўлланилиши ҳақида сўз боради. Шунингдек, турли мамлакатларда кичик ва ўрта корхоналар ўлчамини белгилаш мезонлари ўрганилган. Бу борадаги қатор етакчи мутахассисларнинг илмий-тадқиқот ишлари таҳлил қилинган. Ўзбекистонда кичик бизнес ва тадбиркорлик тармоғида “Саноат-4.0” дастурини амалга ошириш масалалари ўрганилиб, муаммолар ўрганилиб, муаммоларни ҳал этиш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди.

**Калит сўзлар:** Саноат 4.0, рақамлаштириш, кичик бизнес, тадбиркорлик, ахборот технологиялари.

Ўзбекистон Республикаси ўз мустақиллигига эришганидан сўнг мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг роли ва аҳамияти ошиб борди. Бунинг натижасида, сўнгги йилларда мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини ривожлантиришга қаратилган бир қатор қонун, қарор ва фармонлар қабул қилинди.

Шунингдек, юртбошимиз раҳнамолигида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш юзасидан олиб борилаётган изчил ислохотлар бугун ўз самарасини кўрсатмоқда. Айниқса, соҳани ривожлантириш учун яратилган шароит ва қулайликлар, берилган имтиёз ва преференциялар республикамызда

ўрта мулкдорлар синфининг шаклланиши, иқтисодиётнинг барқарор юксалиши, янги иш ўринларини яратилиши ҳамда аҳоли даромадларининг ошишида муҳим омил бўлиши билан бир қаторда, жаҳон миқёсида ҳам юқори баҳоланмоқда. Жумладан, 2015-йилда мамлакатимиз “Янги бизнесни қўллаб-қувватлаш” деб аталадиган мезон бўйича айти пайтда жаҳонда 42-ўрин, тузилган шартномалар ижросини таъминлаш бўйича 32-ўрин, иқтисодий ночор корхоналарга нисбатан қўлланадиган банкротлик тизимининг самарадорлиги бўйича 75-ўрин, “Кичик бизнес субъектларига кредит бериш” деб номланадиган кўрсаткич бўйича 42-ўринга кўтарилди. Ўз навбатида, бундай юксак натижалар мамлакатдаги фан таълим ва ишлаб чиқаришнинг ўзаро интеграциялашув жараёнларини ривожлантиришни ва уни самарали бошқаришни талаб этади.

Ўзбекистон иқтисодиётини янги босқичга кўтаришда ёш олимларнинг тадқиқотлари ва инновацияларининг ўрни салмоқлидир. Бу эса, улар томонидан олиб борилаётган тадқиқотларни ўрганиш ва қўллаб-қувватлаш заруратини юзага келтиради

Тадбиркорликнинг шаклланиши иқтисодий ва ижтимоий шароит билан чамбарчас боғлиқ. Тадбиркорлик шаклланишининг иқтисодий шароитига ижтимоий шароит яқин туради. Ижтимоий шароит, аввало, ҳаридорларнинг диди ва модага жавоб бера оладиган товарларни сотиб олишга интилиши билан белгиланади. Турли босқичларда ушбу талаб ўзгариб туриши мумкин. Бунга ижтимоий-маданий муҳитга боғлиқ бўлган ахлоқий ва диний меъёрлар жиддий таъсир кўрсатади. Ушбу меъёрлар ҳаридорларнинг турмуш тарзига ва у орқали товарларга бўлган талабига бевосита таъсир этади. Ижтимоий шароит шахснинг ишга бўлган муносабатига ўз таъсирини ўтказади, бу эса, ўз навбатида, бизнес таклиф этаётган маошнинг миқдорига, меҳнат шароитига бўлган муносабатга таъсир этади.

АҚШнинг тадбиркорлик соҳасида кўп йиллар мобайнида қўллаб келаётган қонунлар тизими бунга мисол бўла олади. Улардан бир нечасига эътибор берайлик (1-жадвал)[1]:

1-жадвал.

АҚШда тадбиркорлик соҳасида узоқ йиллар мобайнида амал қилаётган қонунлар тизими

Қонунлар	Қонунларнинг асосий моҳияти
Трестларга қарши Шерман қонуни (1890 й.)	а) монополия ёки монополиялаштиришни тақиқлаш; б) штатлараро ёки ташқи савдони чеклашга қаратилган турли хилдаги шартнома, келишув ва бирлашмаларни таъқиқлаш.
Озиқ-овқат маҳсулотлари ва медицина препаратларининг сифатлилиги	Штатлараро савдо-сотиққа қалбакилаштирилган ёки марка ёпиштирилмаган маҳсулотларни ишлаб чиқариш, ташиш, сотишни тақиқлаш. Бу қонун 1938 йилда озиқ-овқат, дори-дармон ва косметика воситалари ҳақидаги Федерал қонунига алмаштирилди. 1958 ва 1962
Федерал савдо комиссияни таъсис этиш ҳақидаги қонун (1954 й.)	«Савдода рақобатнинг виждонсизлик услуги ноқонунийлиги» ни текширувчи идорани-комиссияни таъсис этишни назарда тутди.
Клейтон қонуни (1914 й.)	Амалий фаолиятнинг айрим турларини тақиқ етувчи Шерман Қонунига қўшимча киритилди (нархларни камситиш турларини аниқлаш, шартномага ҳамкор ҳаракатини чекловчи моддани киритиш, сотишнинг чеклаш тажрибасини қўллаш, бошқа корпорациялар акция-ларига эга бўлиш, қўшма директорат ташкил
Уилер Ли қонуни (1938 й.)	Рақобатга зарар келтириш ёки келтирмасликдан қатий назар нопок, фириб ҳаракат ва усулларни тақиқлаш; озиқ-овқат, дори-дармон рекламаси устидан Федерал савдо комиссиясининг назоратини таъсис этиш.



Товарнинг асслиги унинг ўрами ва маркасида акс этиши ҳақидаги қонун (1966й.)	Кенг истеъмол товарлар ўрами ва маркалашига қоида жорий этилиши ўрам ичида нима борлигини, ишлаб чиқарган шахс номини ва ўрам ичидаги нарсанинг аниқ миқдорини кўрсатишни талаб қилади.
Истеъмол товарларининг хавфсиз бўлишлиги ҳақидаги қонун (1972 й.)	Истеъмол товарларининг хавфсиз бўлиши билан боғлиқ муаммолар бўйича комиссия таъсис этилиши ва унга истеъмол товарларига нисбатан хавфсизлик стандартларини қўллаш ва ушбу стандартларга риоя қилмаслиги учун санкция қўллаш ваколати берилди.
Қарзларни виждонан ундириб олиш ҳақидаги қонун (1978 й.)	Қарзларни ундириб олишда одамларни кўрқитиш, таъқиб қилиш, аёвсизларча муносабатда бўлиш, тухмат қилиш ноқонуний деб эълон қилинди.

Аҳолини рўйхатга олиш маълумотларига кўра, барча кичик корхоналарнинг 51,3 фоизи эркакларга, 28,7 фоизи аёлларга, 3 фоизи давлат мулкига, қолган 17 фоизи эса эркаклар ва аёллар ширкатларига тенг равишда тегишли эди. Аёллар кўпроқ хизматларга асосланган бизнесга эга бўлишади, бу ерда эркаклар кўпроқ маҳсулот ёки технологияга асосланган корхоналарга эга [2].

Ҳар хил мамлакатларда корхоналарни катталикларига кўра у ёки бу гуруҳга киритувчи мезонлари қўлланилади. Европа Иттифоқининг методологияси бўйича кичик ва ўрта корхоналар 1-жадвалда [3] кўрсатилган мезонлар билан белгиланади.

1-жадвал Европа Иттифоқи методологияси бўйича кичик ва ўрта корхоналар ўлчамини белгилаш мезонлари

Аниқланадиган корхоналар	Ходимлар сони (киши)	Йиллик айланма	Баланс қиймати
--------------------------	----------------------	----------------	----------------



Кичик	50 тагача	4 млн.еврогача	2 млн.еврогача
Ўрта	50-250 тагача	16 млн.еврогача	8 млн.еврогача

Хорижий мамлакатларда 1 кишидан 20 кишигача ходими бўлган корхоналар хунармандчилик корхоналарига, 20 дан 100 тагача ходими бўлганлари кичик, 100 дан 500 гача ходими бўлганлари ўрта корхоналарга киритилади.

АҚШда кичик бизнес корхоналарини икки томонлама гуруҳлашдан фойдаланилади. Биринчи ҳолда бу тушунча ишчилар сони 500 кишигача бўлган корхоналарни қамраб олади. Иккинчи ҳолда эса корхоналар соҳалар бўйича йиллик тушумлар ҳажми бўйича бўлинадилар: транспорт соҳасида йиллик тушумлар ҳажми 3,5 млн. доллардан 20 млн. долларгача, қурилишда 9 млн. доллардан 21 млн. долларгача, улгуржи савдода 15 млн. доллардан 35 млн. долларгача, чакана савдода 3,5 млн. доллардан 13,5 млн. долларгача, хизматлар соҳасида 2,5 млн. доллардан 14,5 млн. долларгача бўлган корхоналар кичик фирмалар ҳисобланади.

Германияда ишловчилар сони ва йиллик айланма кўрсаткичларидан фойдаланилади. Кичик корхоналар ишловчилар сони 10 кишигача бўлган, ўртачаларга эса ишловчилар сони 50 кишигача ва йиллик айланмаи 100 млн. еврогача бўлган корхоналар киритилади.

Францияда кичик ва ўрта бизнес тушунчасига ишловчилар сони 19 кишигача бўлган микрофирмалар, ходимларнинг сони 20-299 кишигача бўлганлари кичик корхоналарга киради.

Ҳозирги кунда технологик ўзгаришлар жамиятнинг деярли барча жабҳаларига тобора кўпроқ таъсир кўрсатмоқда. Янги технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш билан бирга амалга оширилаётган рақамли трансформатсия кичик ва ўрта корхоналарни рақамлаштириш жараёнларига кенг таъсир кўрсатмоқда. Ушбу мос келадиган ўзгаришлар ва ишланмалар узоқ муддатда амалга ошириш учун жиддий ҳаракатларни талаб қилади. [4] Бунинг учун, анъанавий бизнес моделларини такомиллаштириш ва ташкилотларнинг рақобатдош устунлигини сақлаб қолиш учун янги бизнес моделлари ва жараёнларини



ишлаб чиқиш керак.[5] Шу нуқтаи назардан, ишлаб чиқариш омилларини тўғри бошқариш ташкилотнинг рентабеллигини таъминлаш учун калит ҳисобланади.[6]

Ҳозирда компаниялар Саноат 4.0 га босқичма босқич ўтиш устида самарали ишларни амалга оширмақдалар. “Тўртинчи саноат инқилоби”, “Ақлли ишлаб чиқариш”, “Саноат интернет” ёки “Интегратсиялашган саноат” деб номланувчи саноат 4.0 ҳозирда кенг муҳокама қилинадиган мавзу. Саноат 4.0 товарларни лойиҳалаш, ишлаб чиқариш, етказиб бериш ва тўлаш усулларини, хизматларни тақдим этиш усулларини ўзгартириб, бутун саноатга таъсир қилиш потентсиалига эга деб тахмин қилинади [7]. Бу ақлли ишлаб чиқаришнинг бир қисми бўлган ҳар хил турдаги инноватсияларни жорий этиш имконини беради. Ақлли ишлаб чиқаришда қўлланиладиган технологиялар орасида компьютер билан интегратсиялашган ишлаб чиқариш, юқори даражадаги мослашувчанлик ва тезкор дизайн ўзгаришлари, рақамли ахборот технологиялари, мослашувчан техник ишчи кучини тайёрлаш, талабга асосланган ишлаб чиқариш даражасини тез ўзгартириш, таъминот занжирини оптималлаштириш киради. Саноат 4.0 жараёнларни тўлиқ автоматлаштириш ва рақамлаштиришга ҳамда ишлаб чиқариш ва хизматларда электроника ва ахборот технологияларидан (IT) фойдаланишга олиб келади. Ушбу ўзгаришлар хизматларни тақдим этишнинг бутун жараёнига, яъни мижоз томонидан маълум бир хизматга буюртма беришдан, унинг хусусиятларини, эҳтимол материалларни, уни бажариш учун ускуналарни танлашдан (агар керак бўлса), хизматни ишлаб чиқариш жараёнига ва уни истеъмол қилишга тегишли бўлиши мумкин. Рақамли трансформатсия нафақат ташкилотларнинг ишлаш услубини, балки бозорнинг тўлиқ қиймат занжирига айланишини ҳам ўзгартирди. Саноат 4.0 иқтисодиётда, иш муҳитида ва малака оширишда туб ўзгаришларга олиб келади [8]. Бугунги кунда кўпчилик Европа корхоналари Интернетга кириш имконига эга, уларнинг кўпчилиги ўз маҳсулотларини Интернет орқали таклиф қилишади. Глобал алоқа туфайли маҳсулотлар ва компонентлар ҳар қандай бошқа IoT қурилмалари билан маълумот алмашиш имкониятига эга бўлади ва шу билан уларнинг функцияларини сезиларли даражада кенгайтиради [9]. Хизмат кўрсатувчи корхоналар ва улар таклиф қилаётган хизматларга келсак, бу ўзгаришлар катта ҳажмдаги

маълумотларни қайта ишлаш, доимий ўзгарувчан мижозлар талабларига жавоб бериш имкониятини беради, шунингдек, хизматларни таклиф қилиш имкониятларини оширади.

Саноат 4.0 корхоналар учун катта муаммоларни келтириб чиқаради. Улардан бири бу корхоналарда кечаётган жараёнларни рақамлаштиришдир. Хизмат кўрсатиш жараёнларини рақамлаштириш туфайли уларни нафақат анъанавий, балки онлайн тарзда ҳам тақдим этиш мумкин. Шу тарзда хизмат кўрсатиш корхоналари мижозларга осон фойдаланиш имконини беради. Хизмат кўрсатиш жараёни тезлашади ва танлов кенгайди. Шунингдек, бу мижозларнинг ортиб бораётган талабларини қондиришга имкон беради.

#### **Фойдаланилган адабиётлар**

1. Предпринимательство: Учебник для вузов / Под ред. проф. В.Я.Горфинкеля, проф. Г.Б.Поляка, проф. В.А.Швандара. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2014. 18-бет.
2. Steve Cooper. The Government Definition of Small Business is B.S. Forbes. Sep 20, 2012.
3. А.Н. Самадов, И.Б.Шарипов. Тармоқлар ва соҳалар маркетинги.Ўқув қўлланма. - Т.: ТДИУ, 2014 – 326 б. 244-бет
4. Parviainen, P.; Kääriäinen, J.; Tihinen, M.; Teppola, S. (2017): Tackling the digitalization challenge: how to benefit from digitalization in practice. In: International Journal of Information Systems and Project Management, 5(1), pp. 63–77.
5. Haerting, R.-C.; Reichstein, C.; Haarhoff, R.; Haertle, N.; Stiefl, J. (2019): Driver to Gain from Digitalization in Tourism—Insights from South African Experts. In: Yang, X.-S.; Sheratt, S.; Dey, N.; Joshi, A. (Eds), Third International Congress on Information and Communication Technology, Springer Singapore, pp. 293–306.
6. Jayatilake, L.V.K. (2017): Job Satisfaction Factors Among University Staff Officers in an Emerging Economy: The Case of Sri Lanka. In: Advances in Applied Economic Research, pp. 37-48.
7. Maresova, Petra, Soukal, Ivan, Svobodova, Libuse, Hedvicakova, Martina, Javanmardi, Ehsan, Selamat, Ali, and Ondrej, Krejcar. “Consequences of Industry 4.0 in Business and Economics.” Economies 6 (3): 46.



8. Sony, Michael. (2018) "Industry 4.0 and lean management: a proposed integration model and research propositions." *Production & Manufacturing Research* 6 (1): 416-432.
9. Hitpass, Bernhard and Hernán, Astudillo. (2019) "Industry 4.0 Challenges for Business Process Management and Electronic-Commerce" *Journal of theoretical and applied electronic commerce research* 14 (1)
10. Kamarov, J., Rakhmatov, U., Rakhmonov, N., & Sultanova, Y. (2020). Problems and solutions for the implementation of the industry-4.0 program in Uzbekistan. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, 12(2), 2677-2683.
11. Tokhirov, R., & Rahmonov, N. (2021). Technologies of using local networks efficiently. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(6), 250-254.
12. Toxirov, R. S., & Raxmonov, N. R. O. G. L. (2021). DASTURIY TA'MINOT YORDAMIDA ZAMONAVIY BOSHQARUVNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 1(1), 181-186.
13. Rakhmonov, Nodirjon and Tolibjonov, Khurshidbek and Ibrohimova, Nargizaxon (2021) THE IMPORTANCE OF USING THE BIG DATA SYSTEM AND ITS PROSPECTS. *International Engineering Journal For Research & Development*, 6 (4). pp. 1-3. ISSN 2349-0721
14. Raxmonov Nodirjon. (2022). O'ZBEKISTONDA SAHOAT 4.0 DASTURINI RIVOJLANISHI CHARM POYAFZAL ISHLAB CHIQRUVCHI KORXONA MISOLIDA. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(2), 331-341. Retrieved from <http://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/127>
15. Rahmonov, N. (2021). KORONA INQIROZNING XITOIY VA O'ZBEKISTON SAVDO-IQTISODIY ALOQALARIGA TA'SIRI. *Qo'qon universitetining ilmiy materiallar bazasi*, 1(000003).
16. Rahmonov, N. (2022). EMPLOYMENT PROBLEMS AND SOLUTIONS OF EMPLOYMENT DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC. *Qo'qon universitetining ilmiy materiallar bazasi*, 1(000004).
17. Rahmonov, N. (2021). Бизнес Режа Тузишда Математиканинг Аҳамияти. *Qo'qon universitetining ilmiy materiallar bazasi*, 1(000003).





18. Rahmonov, N. (2022). ЮРТИМИЗДА ЧЕТ ТИЛЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ИШЛАР РИВОЖИ. Qo'qon universitetining ilmiy materiallar bazasi, 1(000005).
19. Rahmonov, N. (2022). O'ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOTNINING ZAMONAVIY YECHIMLARI. Qo'qon universitetining ilmiy materiallar bazasi, 1(000004).